

ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: КОНТРОЛЬНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

This document has been produced as part of a project co-funded by the European Union and the Council of Europe. The views expressed herein can in no way be taken to reflect the official opinion of either party.

Th opinions expressed in this work are the responsibility of the author and do not necessarily reflect the official policy of the Council of Europe

All requestes concerning the reproduction of translation of all or part of this document should be addressed to the Directorate of Communication (F-67075 Strasbourg Cedax or publishing@coe.int)

All other correspondence concerning this document should be addressed to the Equality Division of the Directorate General of Democracy.

Cover and layout: Friends of Brands, Kyiv, Ukraine

Photos: Shutterstock

© Council of Europe, November 2020

ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: КОНТРОЛЬНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ

Професорка Енн Лоре Гумберт ^{1 2}

Яким є змістове наповнення контрольного переліку питань?

Пропонований контрольний перелік питань відображає ключові концепції, які потрібно брати до уваги вищим навчальним закладам, зокрема правничим школам, під час розробки гендерно-орієнтованих навчальних програм. Гендерний підхід, відповідно до стандартів Ради Європи³, має враховувати інтереси, потреби, соціальні стандарти та умови життя, які стосуються однаково чоловіків і жінок, під час підготовки проектів політик, програм, або планів. У контексті правничих шкіл такий підхід слід розуміти як забезпечення інкорпорації гендерної рівності в структуру навчальної програми.

Яка мета контрольного переліку питань?

Його мета полягає в тому, щоб надати ключовому персоналу правничих шкіл (наприклад, це керівництво університету, декани, професорсько-викладацький склад тощо) можливість для проведення аналізу та оцінки навчальних програм з юридичних дисциплін на предмет впровадження гендерного підходу та спрямувати їх, у разі потреби, до вжиття корекційних заходів.

Яким чином можна використовувати цей контрольний перелік питань?

Пропонований контрольний перелік питань носить рекомендаційний характер, та є лише відправним пунктом для подальших рефлексій та дій. Його також слід адаптувати до контексту, головним чином до особливостей національного контексту, які детермінують функціонування вищих навчальних закладів та викладання юридичних дисциплін.

1 На основі Гумберт, Клейтон-Гетевей та Цанак [Humbert, Clayton-Hathway and Tzanakou] (2020 р.) <https://gearingroles.eu/wp-content/uploads/2020/05/2002-Gender-mainstreaming-in-education.pdf>

2 Подяка професорці Марії Лопес Беллосо (Університет Деусто, Іспанія) та професорці Чарі Бакаліс (Університет Оксфорд Брукс, Великобританія) за цінні коментарі й внески до цього контрольного переліку питань.

3 <https://www.coe.int/en/web/genderequality/what-is-gender-mainstreaming>

Які є сектори для інтервенцій?

Гендерно-орієнтований підхід у вищій освіті базується на розв'язанні чотирьох основних питань:

1. Що? Застосування гендерно-обумовленого підходу до **змістовної частини** означає забезпечення відповідності змісту навчальної дисципліни принципу гендерної рівності. Така перспектива передбачає не лише чітку прив'язку до гендерної дискримінації, але й належну увагу до міжгалузевих аспектів через включення інших ознак диференціації (як от вік, інвалідність, етнічне походження тощо), які можуть перетинатися з питаннями статі й гендеру.

2. Як? Застосування гендерно-орієнтованого підходу в **педагогічній діяльності** передбачає осягнення способів інтеграції гендерного підходу у різноманітні методи викладання та форми навчання. Під гендерно-орієнтованою педагогічною діяльністю науковець Фергюсон⁴ розуміє методи навчання, які передбачають активну участь студентів, включають призму особистого досвіду, заохочують до соціальної взаємодії і підзвітності, розвивають навички критичного мислення та аналізу, забезпечують розуміння і врахування ролі соціальних інститутів. Проблемні аспекти, пов'язані з питаннями гендерної рівності, у педагогічній діяльності повинні бути спрямовані на подолання гендерних стереотипів в контексті як професійних знань і поведінки викладацького складу, так і їхньої викладацької роботи.

3. Хто? Необхідно запровадити гендерно-орієнтовані **механізми** у сфері гендерного розподілу посад серед персоналу, а також в розрізі композиції педагогічного складу навчальних програм, чи модулів. Такі науково-педагогічні працівники також повинні пройти відповідне професійне навчання щодо ролі гендерної проблематики в контексті їхньої галузі спеціалізації та брати участь у постійному професійному розвитку в цій сфері.

4. У якому контексті? Вищі навчальні заклади мають запровадити гендерно-орієнтовані **екосистеми** на засадах наскрізної інституційної підтримки, включаючи рівень співробітників вищої ланки, з метою імплементації гендерного підходу у навчальних програмах і наукових дослідженнях. Для цього слід асигнувати належні ресурси, а також регулярно проводити аналіз, моніторинг та оцінювання, включаючи інформаційний супровід та обґрунтування актуальності гендерної проблематики. Вищі навчальні заклади мають забезпечити гарантії протидії проявам сексизму, сексуальних домагань та гендерно-обумовленого насильства в межах/між групами науково-педагогічних працівників та студентів

4 https://trainingcentre.unwomen.org/RESOURCES_LIBRARY/Resources_Centre/00%20Introduction%20Working%20Papers.pdf

ЩО

1. Чи відображені базові ключові поняття, пов'язані зі питаннями статі та гендеру, в навчальних програмах з юридичних дисциплін?

ВЗАГАЛІ НЕ ВІДОБРАЖЕНІ

1

2

3

4

5

ВІДОБРАЖЕНІ

Підґрунтям для застосування гендерно-орієнтованого підходу в навчальних програмах слугує передусім включення в їхню змістовну частину базових понять, які стосуються статі та гендеру. Стать можна інтерпретувати як біологічний маркер, в той час як гендер, відповідно до положень Стамбульської конвенції⁵, означає соціально детерміновану конструкцію «ролей, поведінки, діяльності і атрибутів, які певне суспільство вважає характерними для жінок та чоловіків». Поняття гендеру, як правило, (але не обов'язково) вкорінене у поняття статі. Гендер слід трактувати як основоположний принцип організації суспільства, який водночас історично обтяжений нерівністю між жінками і чоловіками, що відповідно і сьогодні лежить в основі функціонування систем освіти, включаючи юридичні норми національного і міжнародного права, їх інтерпретації та імплементації. Тому навчальні програми з юридичних дисциплін тенденційно відображають нерівності об'єктивовані в нормах чинного законодавства та за відсутності гендерно-орієнтованого підходу можуть закріпити існуюче законодавство з питань гендерної рівності, гендерні ролі, гендерні упередження та/або гендерні стереотипи. Під час аналізу ключових понять, які стосуються статі та гендеру, у навчальних програмах з юридичних дисциплін потрібно взяти до уваги як норми матеріального і процесуального права (приміром, сімейне право, господарське право, чи конституційне право), так і юридичні гарантії захисту різних прав в розрізі статі та гендеру, зокрема щодо шлюбних відносин з точки зору сімейного права, чи відпустки у зв'язку з вагітністю/доглядом за дитиною в контексті законодавства про працю. Наприклад, навчальні програми слід проаналізувати на предмет виявлення в них понять статі і гендеру, в тому числі підходів щодо подолання гендерних стереотипів у судовій практиці. Це може також передбачати аналіз різних галузей права з точки зору принципу гендерної рівності, наприклад прав осіб, які перебувають під вартою, у справах, що стосуються насильства щодо жінок.

2. Чи відображені в навчальній програмі з юридичних дисциплін більш прогресивні ключові поняття, які стосуються статі та гендеру?

ВЗАГАЛІ НЕ ВІДОБРАЖЕНІ

1

2

3

4

5

ВІДОБРАЖЕНІ

5 <https://www.coe.int/fr/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>

Окрім понять статі та гендеру, у навчальні програми з юридичних дисциплін потрібно включати більш прогресивні поняття та розглядати їх в рамках навчального процесу. Зокрема, це поняття гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації чи гетеронормативності, включаючи питання їхньої інтегрованості в національне законодавство та юридичних гарантій протидії гендерній дискримінації. У межах навчальних програм правничих шкіл слід розглянути питання про законодавчі підходи до регулювання питань ідентичності та сексуальної орієнтації з увагою до проблеми визнання законності одностатевих шлюбів з точки зору права та забезпечення рівних прав батьків щодо дитини. В такому випадку рекомендується використання релевантних тематичних досліджень щодо проблем гендерної ідентичності, наслідків ухвалення законодавства щодо легалізації одностатевих шлюбів в контексті міжнародного досвіду, або ж впливу гетеронормативності на появу все більш урізноманітнених і увиразнених моделей сім'ї. Національні законодавчі акти щораз більше потребують уваги до питань, які стосуються альтернативних моделей сім'ї, зокрема у тих випадках, коли діти народжуються та/або усиновлюються в рамках одностатєвого партнерства.

Соціально-правова призма може мати особливу цінність для права, особливо в частині дослідження способів взаємодії гендеру як соціального конструкту з правовою матерією, наприклад впорядкованості та структури законодавства щодо розірвання шлюбу в контексті сімейного права з метою забезпечення більш інклюзивних підходів в навчальному процесі.

3. Чи передбачені поняття міжсекторальності та множинної дискримінації у навчальних програмах з юридичних дисциплін?

ВЗАГАЛІ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНІ

1

2

3

4

5

ПЕРЕДБАЧЕНІ

В межах навчальних програмах слід застосовувати міжсекторальний підхід, що відображає іманентну різноманітність серед суспільних груп та характерну нерівність можливостей для різних груп суспільства. За допомогою застосування міжсекторального підходу увиразнюються пільги і проблеми, із якими стикаються деякі групи жінок та чоловіків, наприклад, відмінних вікових категорій на різних етапах свого життєвого циклу, або у випадку обмеженої життєдіяльності людини у зв'язку з інвалідністю. В правовій матерії міжсекторальний підхід, пов'язаний з законодавством щодо запобігання і протидії дискримінації, слід водночас розглядати як недолік, оскільки такий взаємозв'язок існує лише щодо однієї сфери. Дискримінація зумовлена множинною ідентичністю може мати важливе значення, зокрема у випадку, якщо особа жіночої статі є представницею етнічної меншини. Суть міжсекторального підходу полягає в забезпеченні того, що органи державної влади створюються, функціонують та ліквідуються в інтересах суспільства в цілому, а не лише домінуючої групи населення. Зрештою, міжсекторальний підхід може включати в себе епістемологічну призму, що допускає різні способи пізнання, а відтак процес розробки та інтерпретації нормативно-правових актів має передбачати застосування різноманітних підходів. Необхідність застосування міжсекторального підходу відіграє ключову роль в контексті прав людини, особливо беручи до уваги обов'язок забезпечення захисту прав людини щодо різних груп населення. У контексті сімейного права запровадження такого підходу може також передбачати необхідність розуміння специфіки понять та звичаїв характерних для різних релігійних і/або етнічних груп.

4. Чи розкриті поняття статі та гендеру в навчальних програмах з юридичних дисциплін лише через нерівності, які існують на індивідуальному рівні, чи вони є також опосередкованими впливом факторів середовища?

ВЗАГАЛІ НЕ РОЗКРИТІ

1

2

3

4

5

РОЗКРИТІ

Гендерна нерівність проявляється на різних рівнях: індивідуальному (мікрорівень), організаційному (мезорівень) та суспільному (макрорівень). Застосування гендерного підходу в навчальних програмах з юридичних дисциплін передбачає розуміння не лише особливостей проявів нерівності на індивідуальному рівні, але й специфіки її походження та взаємодії з факторами середовища. Для прикладу, законодавче регулювання питання сексуальних домагань охоплює лише міжіндивідуальний рівень. Водночас цього можна також досягнути через формування державних політик щодо гендерно-обумовленого насильства на робочому місці і розробки всеохоплюючих юридичних механізмів на міжнародному/національному рівні. Разом з тим, можна стверджувати, що система законодавства за своєю суттю є сексистською, оскільки положення сімейного права, для прикладу, непропорційно впливають на жінок. Таким чином, до навчальної програми з юридичних дисциплін слід включити аналіз питання щодо дотримання принципу неупередженості та способів забезпечення балансу між визнанням відмінностей і розробкою законодавчих актів щодо протидії дискримінації. Для цього потрібно мати уявлення про законодавство з точки зору надання ним рівних прав і результатів (презупція, що відповідно до положень трудового законодавства, для прикладу, жінки і чоловіки повинні мати рівні можливості) незалежно від того, що рівності в розрізі результатів як такої не досягнуто. Також це стосується необхідності розуміння того, що окремі групи потребують диференційованих підходів (презупція, що варто брати до уваги специфічні параметри, зокрема в контексті законодавства про охорону материнства, або законодавства про встановлення квот для подолання існуючої історично обумовленої нерівності між жінками і чоловіками). Або ж можна додатково проаналізувати органи державної влади (презупція, що існуючі органи державної влади за своєю природою здійснюють дискримінацію за гендерною ознакою, а законодавство забезпечує можливості для оскарження відповідних норм та існуючих владних повноважень). Серед іншого це також може передбачати аналіз схильності чоловіків до насильства, з точки зору кримінології та кримінального права, зокрема через визначення її взаємозв'язків з очікуваннями й проявами маскулінності (включно з токсичними формами маскулінності).

5. Чи включені до навчальних програм з юридичних дисциплін ключові питання, пов'язані з правами людини, основоположними правами, рівності (гендерної рівності) та законодавство про протидію та запобігання насильства щодо жінок?

ВЗАГАЛІ НЕ ВКЛЮЧЕНІ

1

2

3

4

5

ВКЛЮЧЕНІ

Застосування гендерного підходу в рамках будь-якої освітньої програми має ґрунтуватись на правах людини. Дане питання стає все більш актуальним для правничих шкіл. Разом з тим, важливу роль в контексті розуміння прав людини відіграють аспекти гендерної рівності, адже права жінок є різновидом прав людини. З цієї метою студентам необхідно надати навчальні матеріали з тематичною підбіркою законодавчої бази, підзаконних нормативно-правових актів та державних політик щодо запобігання і протидії дискримінації (за ознакою статі і гендеру). Такі матеріали мають

стосуватися ключових понять, які розкривають зміст статі та гендеру з точки зору прав людини, основоположних прав і законодавства про запобігання і протидію дискримінації. Означені поняття підлягають аналізу у різних площинах, беручи до уваги їх функціонування на організаційному рівні, в рамках національного і міжнародного правопорядку, чи в контексті права ЄС. Наприклад, ознайомлення студентів із науковою спадщиною Олімпії де Гуж може слугувати вступною частиною до обговорення прав жінок як прав людини. Крім того, проблематику гендерної рівності в межах навчальної програми можна розглянути на прикладі загальних міжнародно-правових актів, зокрема Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, або ж на прикладі міжнародних конвенцій спеціалізованого характеру, як от Стамбульська конвенція і Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Нарешті, в цілях ознайомлення студентів з іншими гендерно-орієнтованими темами на увагу заслуговують такі основні конвенції: (1) стаття 2 Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод та стаття 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права про гарантії права на життя чи заборону насильства щодо жінок; (2) стаття 8 Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод про право на повагу до приватного та сімейного життя, стаття 9 Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод і стаття 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права про свободу думки, совісті і релігії; або (3) стаття 11 Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод та стаття 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права про свободу зібрань і об'єднання. Окрім цього, можна провести дискусію щодо актуального, чи бажаного стану захищеності за ознакою гендеру і статі з точки зору законодавства про заборону розпалювання ненависті і кримінального права, в частині злочинів на ґрунті ненависті. Відповідно, до навчальних програм слід також включити заходи протидії і запобігання проявам сексизму та дискримінаційним стереотипам, визначені положеннями Рекомендації Комітету міністрів CM/Rec (2019), які впливають на реалізацію жінками права рівного доступу до освіти та можливості участі жінок у прийнятті рішень в економічному і суспільному житті.

6. Чи регулярно оновлюють навчальні матеріали з метою подолання гендерних стереотипів?

ВЗАГАЛІ НЕ ОНОВЛЮЮТЬ

1

2

3

4

5

ОНОВЛЮЮТЬ

Необхідно регулярно оновлювати змістовне наповнення навчальних матеріалів з тим, щоб воно відображало не лише різноманіття життєдіяльності чоловіків і жінок, але й також сприяло просуванню однакових підходів, як у кількісному, так і якісному розумінні, до жінок і чоловіків в контексті заборони дискримінації та гендерної рівності. З цією метою слід регулярно переглядати змістовне наповнення списку рекомендованої літератури, а в рамках навчального процесу – теми та практичні завдання навчального курсу. Останнє може включати аналіз національної судової практики, зокрема зразкових справ, які стосуються питань гендерної рівності, а також обговорення потенційних проявів упереджень у процесі винесення вироків судами, або ж способи подолання таких негативних наслідків, в тому числі за допомогою професійного навчання суддівського корпусу щодо питань гендерно-обумовленого насильства, і питань більш вузької спеціалізації, як от сексуального насильства і зґвалтування. У питаннях батьківських прав і обов'язків вплив гендерних стереотипів слід брати до уваги з точки зору їхніх ймовірних наслідків для судових рішень щодо встановлення опіки над малолітніми дітьми, особливо у випадках домашнього насильства між подружжям, чи партнерами. Розроблені навчальні матеріали підлягають оцінюванню з точки зору параметрів патріархальної моделі сім'ї, заснованих на гендерних стереотипах та стереотипних гендерних соціальних ролях. Мета цього аналізу полягає в тому, щоб з'ясувати те, в який спосіб навчальні матеріали відображають феміністичну призму в огляді гендерно-орієнтованої тематики, зокрема питань зґвалтування, торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, чи проституції. Об'єктом критично-

го аналізу може також бути застосовувана термінологія, зокрема, з-поміж іншого, це так званий тест «розсудливого чоловіка», який з огляду на вкорінені традиції використовується судом присяжних у деяких країнах та може призвести до ухвалення судових рішень, опосередкованих упередженнями і відповідними очікуваннями. Також на увагу заслуговує аналіз історичного розвитку стратегій захисту в судовому розгляді справи, які ґрунтуються на стереотипах та соціальних нормах. В контексті справ щодо сексуального насильства деякі стратегії критикують на тій підставі, що вони опираються на ідею про те, що сексуальне насильство можна виправдати втратою злочинцем самоконтролю і/або провокацією з боку жертви. Нарешті, у рамках цивільного права відшкодування фактичного розміру шкоди можна диференціювати в розмірі гендеру, особливо у порівнянні справ, в яких приділяється неналежна увага психологічній травмі, що виникла в результаті домашнього насильства, з аналогічними справами, які стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації і економічних збитків.

7. Чи зміст навчальної програми ґрунтується на плюралізмі думок та підходів, які доповнюють усталені концепції?

ВЗАГАЛІ НЕ ГРУНТУЄТЬСЯ

1

2

3

4

5

ГРУНТУЄТЬСЯ

Тематичні блоки, як правило, опираються на класичні публікації, зокрема основні наукові розробки авторів, які зробили ключовий внесок в історію розвитку дисципліни. В процесі впровадження гендерного підходу в навчальні програми важливу роль відіграють альтернативні теорії та концепції. Студенти повинні мати можливість ознайомитись з ними та обговорити способи поглиблення знань та формування уявлень через плюралістичну призму. До навчальної програми можуть бути включені гендерно-орієнтовані та/або звіти про захист прав жінок. Правничі школи традиційно приділяють увагу формуванню юридичного мислення у студентів та розвитку навичок правової аргументації. Втім, правова аргументація, відповідно до її усталеного розуміння, включає в себе гендерні аспекти, а тому навчальна програма з юридичної дисципліни має передбачати питання щодо аналізу впливу принципів і цінностей, які не є гендерно-нейтральними, на розвиток навичок правової аргументації. Наприклад, проведення додаткового аналізу судового рішення через феміністичну призму може генерувати зовсім інші результати.

8. Чи є питання гендерної рівності є окремим елементом навчальної програми?

ВЗАГАЛІ НЕ Є

1

2

3

4

5

ТАК, Є

До навчальної програми слід включити окремий блок, присвячений питанням гендерної рівності. В такий спосіб можна приділити належну увагу гендерній проблематиці, забезпечити видимість та обґрунтувати її важливість. Для цього бажано передбачити окремий модуль в рамках навчальної програми. Наприклад, бакалаврська програма з права може включати модуль із гендерних питань, що розглядається в рамках навчальних дисциплін з захисту прав людини, зокрема «Гендерні питання у праві», або «Гендерні питання у праві ЄС». Застосування гендерного підходу дозволяє отримати зріз інформації щодо представництва у парламенті, імплементації та інтерпретації законодавства, що виражається через використовувану термінологію, змістовну частину, чи юридичні наслідки.

9. Чи є питання гендерної рівності обов'язковим елементом навчальних програм з юридичних дисциплін?

ВЗАГАЛІ НЕ Є

1

2

3

4

5

ТАК, Є

Питання гендерної рівності необхідно включити до навчальних програм з юридичних дисциплін як обов'язковий елемент в рамках всіх модулів (приміром, сімейного права, господарського права, або конституційного права). Це власне важливо для забезпечення пріоритетної уваги до питань гендерної рівності, що розглядаються в межах навчальної програми. Обов'язкове вивчення гендерних питань в рамках навчальних програм свідчатиме на користь того, що права жінок не просто представляють проблеми меншості. Воно радше обґрунтовує ідею про те, що гендер опосередковує сприйняття і боротьбу за рівні права у суспільстві необхідністю врахування усіх інтересів (жінок і чоловіків). Наприклад, обов'язкове включення аспектів гендерної рівності дозволяє досягнути природу права та особливості її розвитку і становлення з точки зору гендеру. Індикатором цього є використовувана термінологія, зокрема судова практика англо-саксонської системи права для позначення поняття сім'ї «як осіб, що спільно проживають» раніше послуговувалась терміном «чоловік і його коханка». Брак уваги до гендерної проблематики в рамках навчальних програм є сприятливим для збереження такого стану в його негативних проявах, а відтак залишається без належної реакції.

10. Чи розроблені навчальні програми з юридичних дисциплін відповідно до гендерно-орієнтованих підходів та методологій?

ВЗАГАЛІ НЕ РОЗРОБЛЕНІ

1

2

3

4

5

РОЗРОБЛЕНІ

Завдяки гендерній призмі гендерно-орієнтований підхід та феміністична епістемологія підважили ідею про те, що значна частина знань людства та академічних знань ґрунтується на досвіді чоловіків. Застосування плюралістичних підходів сприятиме формуванню студентами більш інклюзивних уявлень та запропонує ширшу візію світу. У контексті навчальної програми з юридичних дисциплін це може передбачати обговорення фундаментальних принципів, зокрема згоди, що застосовуються (або ж не беруться до уваги) під час винесення вироків у справах, які стосуються зґвалтування. Разом з тим, це може включати розгляд концепції автономії з точки зору основ законодавства про охорону здоров'я, наприклад, в частині ставлення до жінок як до пацієнтів під час вагітності та пологів. Такий підхід також охоплює ідею відносної автономії. Вона базується на тому, що люди не ухвалюють рішень у вакуумі, але водночас беруть до уваги їхній вплив на інших осіб, котрий з точки зору соціальних норм, ймовірно, може різнитись щодо жінок і чоловіків. В рамках навчальної програми, як правило, слід розглянути принцип змагальності як вираження сутності права. Також варто поміркувати (на рівні стереотипу) щодо можливості його розуміння як чоловічої конструкції, що протирічить іншим підходам, які ґрунтуються на засадах співпраці та опіки.

11. Чи передбачено навчальним процесом можливості для спільної роботи студентів у різних групах?

ВЗАГАЛІ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНО

1

2

3

4

5

ПЕРЕДБАЧЕНО

Необхідно дослідити методи спільної роботи студентів під час їхнього навчання, а також визначити роль гендерних відносин в цьому процесі. Така потреба обумовлена тим, щоб забезпечити використання різного досвіду студентів з метою підвищення ефективності навчального процесу в інтересах усіх студентів. Також цей підхід покликаний гарантувати усім студентам рівні можливості для залученості, гендерне різноманіття в студентських групах/командах, а також мінімізувати прояви відстороненості. Наприклад, науково-педагогічні працівники мають подбати про те, щоб студентські команди не складалась з однієї жінки та більшості чоловіків (і навпаки). Цілям колективної роботи у навчальному процесі відповідає формат юридичних клінік з питань гендерної рівності та протидії дискримінації. Для цього потрібно надати студентам можливість залучення до справ, пов'язаних з гендерними питаннями, з тим, щоб вони могли інтегрувати свої теоретичні знання з власними уявленнями та практикою юриспруденції.

12. Чи існує гендерний баланс команді розробників програми?

ВЗАГАЛІ НЕ ІСНУЄ

1

2

3

4

5

ІСНУЄ

Важливо заохочувати гендерну різноманітність серед викладацького складу навчальних програм, а також, по мірі можливості, і - модулів. З-поміж іншого, це також означає забезпечення гендерного балансу протягом навчального циклу та мінімізацію випадків викладання навчальної дисципліни виключно жінками (або чоловіками) впродовж першої половини навчального процесу. Гендерна рівність щодо представництва у викладацькому складі, відповідального за навчальну програму, відіграє важливу символічну роль для студентів-правників. В такій практиці вони вбачають гендерну інклюзивність не лише з точки зору залучених осіб, але й також самої сутності законодавства.

13. Чи передбачене підвищення кваліфікації для науково-педагогічних працівників щодо питань гендерної рівності у сфері педагогічної діяльності?

ВЗАГАЛІ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНЕ

1

2

3

4

5

ПЕРЕДБАЧЕНЕ

Важливість проблематики гендерної рівності для усіх сфер суспільних відносин має вагоме значення та потребує відповідного обґрунтування. Одночасно необхідно забезпечити належний рівень професійних знань і практичних навичок науково-педагогічних працівників для застосування ними гендерно-орієнтованих підходів, включаючи концепцію гендерної рівності, в процесі викладацької роботи в межах своєї сфери спеціалізації. Підвищення кваліфікації, яке бажано проходити на постійній основі, націлене на розвиток знань і посилення навичок та дозволяє науково-педагогічним працівникам краще ідентифікувати приклади та ситуації, які потребують застосування гендерно-орієнтованого підходу. Важливо не сприймати професійний досвід та знання у сфері гендерної рівності як самозрозумілі. Необхідно подбати про регулярне виділення необхідних асигнувань та забезпечення ресурсів для підвищення кваліфікації та професійного розвитку у цій сфері. Така практика, відповідно до Рекомендації Комітету міністрів CM/Rec(2019), має включати підвищення кваліфікації з питань гендерних стереотипів, способи розпізнавання та подолання сексизму, упереджень і стереотипів, а також методи протидії таким явищам. Вищі навчальні заклади можуть розробляти онлайн-ресурси відкритого доступу, зокрема репозитарій навчальних матеріалів, навчально-методичного забезпечення з гендерної проблематики, включаючи передовий досвід у застосуванні гендерно-орієнтованого підходу в педагогічній діяльності, з метою поширення інформації про постійний професійний розвиток серед науково-педагогічних працівників.

14. Чи передбачене для менеджерів вищої ланки управління зобов'язання сприяти просуванню гендерної рівності в навчальній програмі з юридичних дисциплін?

ВЗАГАЛІ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНЕ

1

2

3

4

5

ПЕРЕДБАЧЕНЕ

Зусилля інституції, спрямовані на запровадження гендерно-орієнтованого підходу в навчальну програму, необхідно консолідувати та просувати на найвищому управлінському рівні установи. Це є гарантією започаткування належних механізмів, виділення необхідних ресурсів, забезпечення легітимізації та пріоритетності процесу. Значна частина навчальної програми з юридичних дисциплін, як правило, базується на предметах та темах, передбачених національними асоціаціями правників для цілей акредитації, які не обов'язково (?) стосуються гендерної проблематики, або різних аспектів гендерних питань. Разом з тим, менеджери вищої ланки управління правничих шкіл мають відігравати ключову роль у забезпеченні включення навчальних програм, розроблених відповідно до гендерно-орієнтованого підходу та концепції гендерної рівності, до обов'язкових елементів процесу акредитації.

У ЯКОМУ КОНТЕКСТІ

15. Чи передбачено механізм оцінки для моніторингу стану включеності проблематики гендерної рівності до характеристик навчальних модулів в якості горизонтального питання?

ВЗАГАЛІ НЕ ПЕРЕДБАЧЕНО

1

2

3

4

5

ПЕРЕДБАЧЕНО

Опис модуля має відображати можливі гендерно-орієнтовані аспекти змісту навчальної дисципліни. Важливо подбати про те, щоб зміст навчальної дисципліни не виглядав гендерно-нейтральним (зокрема, йдеться про те, що запропонований підхід є універсальним, що призводить до андоцентричних практик у галузях права, в яких інтереси жінок залишаються поза увагою), або нечутливим до питань гендеру (зокрема, мається на увазі те, що в понятті гендеру не вбачається релевантна категорія). Навчальні програми з юридичних дисциплін необхідно оновлювати на постійній основі з тим, щоб гарантувати включення до них питань гендерної рівності. Цій меті служать формалізовані механізми, котрі є у розпорядженні менеджерів вищої ланки управління та покликані забезпечити моніторинг стану впровадження гендерно-орієнтованого підходу в розрізі усіх навчальних програм.

16. Чи враховується гендерно-орієнтований підхід в мові та комунікації?

ВЗАГАЛІ НЕ ВРАХОВУЄТЬСЯ

1

2

3

4

5

ВРАХОВУЄТЬСЯ

Мову можна розглядати одночасно засобом відображення і конструювання реальності. Використання сексистської мови як такої може радше посилювати існуючу гендерну нерівність, аніж сприяти її подоланню. Це є особливо характерним для тих мовних сімей, які використовують іменники чоловічого роду для цілей універсального застосування у позначенні предметів. З огляду на це, критично важливо подбати про використання гендерно-орієнтованої термінології та інших форм комунікації, зокрема зображення. Рекомендація Комітету міністрів CM/Rec(2019) закликає протидіяти проявам сексизму в мові та інших формах комунікації, які виступають ключовими факторами формування гендерних уявлень, поведінки та ідентичності. Також, відповідно до положень рекомендації, слід проводити дискусійні заходи з ґрунтовним обговоренням питань щодо конструкції слів жіночого і чоловічого роду, зокрема за допомогою залучення мас-медіа, або у спосіб організації тематичних кампаній з підвищення обізнаності.

17. Чи опікуються питанням рівності та протидіють дискримінації за ознакою статі/гендеру у вищих навчальних закладах?

ВЗАГАЛІ НЕ ОПІКУЮТЬСЯ

1

2

3

4

5

ОПІКУЮТЬСЯ

Дискримінація за ознакою статі та гендеру є досить поширеним явищем у вищій освіті. Вона проявляється через обмежені можливості у кар'єрному зростанні, зокрема жінки рідше мають рівний доступ до зайняття постійних посад (на умовах безстрокового договору), частіше працевлаштовані з частковою зайнятістю, або на умовах строкового трудового договору та майже не користуються правом рівного доступу до зайняття керівних посад, включаючи управлінські посади, як от штатної посади професора. Прояви нерівності також характерні для інших сфер професійної діяльності науково-педагогічних працівників, зокрема жінки, як правило, рідше публікують свої наукові праці та мають обмежений доступ до фондів фінансування і отримання грантів. Потрібно провести тематичне дослідження щодо дискримінації за ознакою статі і гендеру у правничих школах та спеціалізованих вищих навчальних закладах з метою подальшого подолання таких форм дискримінації в межах закладів освіти. В процесі запровадження таких практик правничі школи повинні регулярно обмінюватись інформацією та проводити консультації з іншими закладами освіти в цілях обміну досвідом.

18. Чи проводиться із метою моніторингу та звітності регулярний збір інформації про застосування гендерно-орієнтованого підходу у навчальних програмах?

ВЗАГАЛІ НЕ ПРОВОДИТЬСЯ

1

2

3

4

5

ПРОВОДИТЬСЯ

Інформація про актуальний стан застосування гендерно-орієнтованого підходу в навчальних програмах відіграє важливу роль у забезпеченні закладами освіти оцінки базових параметрів з тим, щоб в подальшому проводити моніторинг та здійснювати звітування про досягнутий прогрес у даній сфері. З цією метою слід визначити належні індикатори, запровадити відповідні механізми підтримки та інтегрувати їх з існуючими процедурами моніторингу якості освіти. До індикаторів можна включити склад науково-педагогічного персоналу в розрізі статі, рівень впровадження гендерно-орієнтованого підходу у навчальних модулях і програмах, наявність окремих модулів з гендерної тематики тощо.

19. Чи проводять з метою моніторингу і звітності регулярний збір інформації про дотримання принципу гендерної рівності в студентському середовищі та серед науково-педагогічного персоналу?

ВЗАГАЛІ НЕ ПРОВОДЯТЬ

1

2

3

4

5

ПРОВОДЯТЬ

Збір інформації та моніторинг студентського середовища можуть вказати на наявність прогалин щодо дотримання гендерної рівності та досягнутих результатів. Об'єктом такого моніторингу в розрізі статі можуть бути зарахування студентів до вищих навчальних закладів, їхня успішність та обрання навчальних дисциплін. Це дозволить ідентифікувати прогалини у сфері дотримання гендерної рівності, а також визначити, по мірі можливості, необхідні заходи для їх подолання. Запровадження такої практики може надати базову інформацію про причини індивідуального або структурного характеру, які забезпечують можливості, чи навпаки перешкоджають рівному представництву у всіх секторах та рівнях освіти. До індикаторів можна включити склад студентського середовища в розрізі статі, кількість студентів, які проходять навчальний курс з гендерних питань тощо.

20. Чи обґрунтовано важливість запровадження гендерно-орієнтованого підходу в навчальних програмах з юридичних дисциплін?

ВЗАГАЛІ НЕ ОБҐРУНТОВАНО

1

2

3

4

5

ОБҐРУНТОВАНО

З огляду на те, що не всі науково-педагогічні працівники мають уявлення про гендерну рівність як з окрему сферу наукових знань, або як юридичну категорію, то важливо подбати про розуміння ними важливості проблематики та необхідності комплексного запровадження принципу гендерної рівності в навчальні програми з юридичних дисциплін. Водночас це передбачає необхідність обґрунтування різних очікуваних переваг застосування принципів гендерної рівності, які ґрунтуються на правах людини, соціальній справедливості та робочих моделях. Це також має включати наочну демонстрацію актуальності гендерної тематики з використанням низки візуальних і/або інтерактивних матеріалів, відео-матеріалів, або навчальних матеріалів.

21. Чи вживають на рівні спільноти заходів, які підвищують загальний рівень обізнаності з проблематикою гендерної рівності в суспільстві?

ВЗАГАЛІ НЕ ВЖИВАЮТЬ

1

2

3

4

5

ВЖИВАЮТЬ

Просування ідеї щодо необхідності запровадження принципу гендерної рівності в навчальних програмах з юридичних дисциплін можна посилити через взаємодію з іншими спільнотами, особливо з студентським середовищем. Формами такої взаємодії може бути організація заходів та семінарів на тему гендерної рівності, участь у днях відкритих дверей та студентських ярмарках для демонстрації результатів досліджень в сфері гендерної рівності, або проведення інформаційних кампаній з метою підвищення обізнаності науково-педагогічних працівників і студентів.

22. Чи вживають в освітньому закладі заходів стосовно забезпечення гендерної рівності, фізичної, статевої і психологічної недоторканості, протидії сексизму щодо жінок і чоловіків?

ВЗАГАЛІ НЕ ВЖИВАЮТЬ

1

2

3

4

5

ВЖИВАЮТЬ

Гендерно-обумовлене насильство проти жінок і дівчат, включаючи сексуальні домагання, залишається серйозною проблемою в освітній сфері. Вищі навчальні заклади мають включити у свій порядок денний питання протидії таким негативним явищам, вживати відповідних заходів для попередження будь-яких форм насильства, створити належні механізми реагування, забезпечити надання підтримки жертвам та передбачити санкції для злочинців. Зусилля щодо подолання таких проблем також включають необхідність розробки кодексу поведінки з чітко обумовленими правилами, зокрема щодо очікуваної поведінки студентів та науково-педагогічних працівників. Такі ініціативи можна обговорити, по мірі можливості, з точки зору законодавства, зокрема в контексті законодавчих рамок і особливостей правового регулювання щодо способів протидії гендерно-обумовленому насильству в правничих школах та суспільстві в цілому. Правничі школи можуть орієнтуватись на Рекомендацію Комітету міністрів CM/Rec(2019), положення якої закликають проводити та/або надавати підтримку кампаніям щодо боротьби з усіма формами гендерних стереотипів і булінгу, кібербулінгу, проявами сексизму та гендерно-обумовленим насильством. Заклади освіти повинні подбати про те, щоб їхні зусилля стосувались не лише заходів щодо попередження, але й захисту жертв та притягнення, в разі необхідності, до відповідальності винних.

Під час опрацювання цього контрольного переліку питань ключовий персонал правничих шкіл (зокрема, керівництво університету, декани, професори тощо) поділиться міркуваннями та дасть оцінку стану впровадження гендерно-орієнтованого підходу в навчальних програмах з юридичних дисциплін, а також обґрунтує необхідність вжиття відповідних заходів, в тому числі невідкладних.

Об'єктом вашої оцінки в контексті контрольного переліку питань виступають чотири різні площини: (1) що – гендерно-орієнтований зміст; (2) як – гендерно-орієнтована педагогічна діяльність; (3) хто – гендерно-орієнтовані структури; та (4) контекст в якому гендерно-орієнтовані екосистеми надають оглядову інформацію про стан впровадження гендерного підходу в навчальні програми правничих шкіл та ідентифікують пріоритетні сфери. Цей інструмент дозволяє візуалізувати можливі заходи в кожній із чотирьох площин необхідні для запровадження гендерно-орієнтованого підходу, як це описано вище, в навчальних програмах з юридичних дисциплін.

ЩО – ГЕНДЕРНО-ОРІЄТОВАНИЙ ЗМІСТ	1	2	3	4	5
Базові ключові поняття, пов'язані зі статтю та гендером, відображені в навчальній програмі з юридичних правових дисциплін					
Більш прогресивні ключові поняття, що стосуються статі та гендеру в навчальній програмі з юридичних дисциплін					
Поняття міжсекторальності в навчальній програмі з юридичних дисциплін					
Поняття статі та гендеру в навчальній програмі правових дисциплін в контексті структури					
Поняття прав людини, основоположних прав та законодавства щодо питань рівності в навчальній програмі					
Навчальні матеріали регулярно оновлюються з метою запобігання гендерних стереотипів					
Навчальна програма навчальної програми ґрунтується на плюралізмі думок та підходів, які доповнюють «вкорінені» концепції					
ЯК – ГЕНДЕРНО-ОРІЄТОВАНА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ	1	2	3	4	5
Гендер є окремим елементом навчальних програм з юридичних дисциплін					
Гендер є обов'язковим елементом навчальних програм з юридичних дисциплін					
Концепції і/та феміністичні підходи та методології, які відображені у навчальних програмах з юридичних дисциплін					
Можливості в рамках навчального процесу для спільної роботи студентів у різних групах					
ХТО – ГЕНДЕРНО-ОРІЄТОВАНІ СТРУКТУРИ	1	2	3	4	5
Гендерний баланс у команді розробників програми					
Доступність підвищення кваліфікації для науково-педагогічних працівників щодо гендерної проблематики в контексті педагогічної діяльності					
Зобов'язання менеджерів вищої ланки управління сприяти просуванню гендерної рівності в навчальній програмі з юридичних дисциплін					
У ЯКОМУ КОНТЕКСТІ – ГЕНДЕРНО-ОРІЄТОВАНІ ЕКОСИСТЕМИ	1	2	3	4	5
Механізм моніторингу стану включеності проблематики гендерної рівності до характеристик навчальних модулів в якості горизонтального питання					
Регулярний збір інформації із метою моніторингу та звітності щодо застосування гендерно-орієнтованого підходу у навчальних програмах із метою моніторингу та звітності					
Регулярний збір інформації із метою моніторингу та звітності щодо дотримання принципу гендерної рівності в студентському середовищі та серед науково-педагогічного персоналу					
Обґрунтування важливості запровадження гендерно-орієнтованого підходу в навчальних програмах з юридичних дисциплін					
Заходи на рівні спільноти, які підвищують загальний рівень обізнаності з проблематикою гендерної рівності в суспільстві					
Застосування освітнім закладом заходів стосовно забезпечення гендерної рівності, фізичної, статевої і психологічної недоторканності, протидії сексизму щодо жінок і чоловіків					

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

Барлет К.Т., Кенеді Р. 1991 р., *Феміністична теорія права*, Westview Press, Boulder-San Francisco-Oxford [Bartlett, K. T. & Kennedy R. (1991), *Feminist Legal Theory*, Westview Press, Boulder-San Francisco-Oxford].

Конаган, Дж. 2009, Міжсекторальність та розвиток фемінізму у праві, колективна монографія: Купер Д. (за загальною редакцією), *Міжсекторальність та зовнішні фактори: Закон, влада та політика у соціо-культурному просторі*. с. 21–48. Routledge Cavendish, Лондон [Conaghan, J. (2009), *Intersectionality and the Feminist Project in Law*, in Cooper, D., (ed), *Intersectionality and Beyond: Law, Power and the Politics of Location*, pp. 21–48, Routledge Cavendish, London].

Хантер Р., Макґлінн К. & Реклі І. 2010, *Судова практики в контексті фемінізму, від теорії до практики*. Hart Publishing [Hunter R., McGlynn C. & Rackley E. (2010), *Feminist Judgments, from Theory to Practice*, Hart Publishing].

Макінон, К. 1989, *На шляху до феміністичної моделі держави*, Harvard University Press [Mackinnon, C. (1989) *Toward a Feminist Theory of the State*, Harvard University Press].

Олсен, Ф. 1990, Фемінізм та критично-правова теорія: американська перспектива, у: *Міжнародний журнал соціології права*, № 18(2), с.199–215 [Olsen, F. (1990), *Feminism and Critical Legal Theory: An American Perspective*, in *International Journal of the Sociology of Law*, 18(2), pp.199–215].

Рекомендація Ради Європи CM/Rec 2007, 13⁶ Комітету міністрів для держав-членів щодо запровадження гендерно-орієнтованого підходу в освіті.

Рамкова програма 7 Європейської комісії (FP7) (РП7) та Перспективний план щодо питань гендерної рівності «Горизонт 2020». У рамках реалізації цих ініціатив розроблено цілу низку інформаційних ресурсів та інструментів, які мають практичну цінність для правничих шкіл зацікавлених у запровадженні принципу гендерної рівності в освітній діяльності та у навчальних програмах.⁷

Механізм досягнення гендерної рівності в академічній сфері та установах наукових дослідженнях (GEAR-tool) Європейської комісії⁸.

Див. Звіт⁹ Європейської комісії щодо гендерних питань у сфері досліджень та інновацій.

6 https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d5287

7 щодо загального огляду див.: Торнасі та Делані [Tornasi and Delaney], 2020 р. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/research_and_innovation/research_by_area/documents/ec_rtd_swafs_report-gender_equality.pdf

8 <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gear>

9 https://ec.europa.eu/info/publications/she-figures-2018_en

The Council of Europe is the continent's leading human rights organisation. It comprises 47 member states, including all members of the European Union. All Council of Europe member states have signed up to the European convention on Human rights, a treaty designed to protect human rights, democracy and the rule of law. The European Court of Human Rights oversees the implementation of the Convention in the member states.

www.coe.int

The Member States of the European Union have decided to link together their know-how, resources and destinies. Together, they have built a zone of stability, democracy and sustainable development whilst maintaining cultural diversity, tolerance and individual freedoms. The European Union is committed to sharing its achievements and its values with countries and peoples beyond its borders.

www.europa.eu

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

COUNCIL OF EUROPE

Implemented
by the Council of Europe